STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova, 2024, nr. 3(173)

CZU: 340.12/.13:347.441.62 **https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_03**

INTERPRETAREA DREPTULUI: ACT DE CUNOAȘTERE SAU DE VOINȚĂ?

Elena ARAMĂ,
Universitatea de Stat din Moldova

Valentina COPTILEȚ,
Universitatea de Studii Politice și Economice Europene ,,Constantin Stere''

Problema interpretării dreptului s-a bucurat pe parcursul secolelor de atenție sporită din partea doctrinei și practicii juridice. Atât școala dreptului natural, cât și teoria normativistă cu varianta sa pozitivistă, au pledat pentru a defini interpretarea ca o activitate care se axează pe semnificația normei, actului sau conduitei umane. Divergența apare în cazul răspunsului la întrebarea dacă semnificația este doar descoperită sau ea este determinată de cel ce interpretează dreptul. Analizând tezele autorilor francezi despre interpretare, în primul rând al adepților teoriei realiste, ajungem la concluzia că interpretarea este un act de cunoaștere, dar pentru a deveni obligatorie, adică pentru a produce efecte juridice, este necesară voința organului care aplică și interpretează legea și în acest caz judecătorul de bună credință, profesionist și cu bun simț este responsabil pentru decizia sa. Cât de importantă este voința organului ce interpretează ne demonstrează studiul de caz: Ucraina și Moldova.

Cuvinte-cheie: *interpretarea dreptului, teoria dreptului natural, teoria normativistă, teoria realistă a dreptului, cunoaștere, voință, judecător, bun-simț.*

SUMMARY:THE INTERPRETATION OF THE LAW: ACT OF KNOWLEDGE OR ACT OF WILL?

The issue of interpretation of the law has enjoyed increased attention from the legal doctrine and practice during the centuries. Both the natural-law school and the normative theory with its positivist version have pleaded to define the interpretation as an activity that focuses on the significance of the norm, the act or human conduct. The divergence occurs in the case of the answer to the question whether the meaning is only discovered or it is determined by the one who interprets the law. Analyzing the theses of the French authors about interpretation, first of all of the followers of realistic theory, we come to the conclusion that it is an act of knowledge, but to become mandatory, that is to produce legal effects, the will of the body that applies and interprets the law is needed and in this case the judge, through good faith, professionalism and common sense, is responsible for his/her decision. How important is the will of the body that interprets the law proves the case study: Ukraine and Moldova.

Keywords: *interpretation of the law, natural-law theory, normative theory, realistic theory of law, knowledge, will, judge, common sense.*

Noțiunea de interpretare a dreptului a făcut istorie în doctrina juridică a multor țări, fiind în mod natural pusă în relație cu noțiunea și semnificația dreptului. Dacă dreptul este conceput doar ca un ansamblu de reguli elaborate și aplicate de stat, un stat atotputernic, care prin forța de constrângere poate obliga la respectarea dreptului, atunci rezultă că interpretarea este rezultatul coordonării voinței interpretatorului cu cea a legiuitorului la momentul edictării regulii interpretate. În această opinie problema justeței dreptului nu se pune, deși filosofia greacă încă de la începuturi diviza ordinea mondială în ordine a naturii neraționale, în care domnea forța și ordinea naturii raționale bazată pe drept, care își are originea în natură, astfel încât cel ce acționa potrivit naturii, acționa potrivit dreptului. Cu timpul totuși s-a ajuns la concluzia că dreptul creat de oameni poate să nu fie conform naturii, să aibă un caracter schimbător. Sofiștii au fost cei care au pus deschis problema: dacă ceea ce este just prin lege este just și prin natură și au răspuns negativ [1, p. 50].

Juriștii romani au acceptat viziunea stoicilor asupra dreptului și au pledat pentru dreptul natural ca fiind un drept just, echitabil, ce reprezenta un ansamblu de principii, care nu puteau înlocui dreptul, dar cu ajuto-

rul cărora puteau interpreta și completa dreptul. Epoca Iluminismului european a fost perioada de maximă evoluție a dreptului natural, când justețea dreptului legiferat trezea îndoieli, în continuare drepturile primordiale de libertate și egalitate au fost consfințite de revoluțiile engleză și franceză ca drepturi inalienabile ale omului. Dreptul natural clasic vine pe filiera lui Aristotel și întruchipa justa măsură.

În secolul XIX concepția clasică a dreptului natural a fost supusă criticii de către un alt curent masiv de gândire – cel pozitivist. Pozitiviștii s-au delimitat de curentul jusnaturalist, arătând că dreptul natural este doar o teorie, fără consecințe practice. Karl Bergbom scria că principalul merit al dreptului pozitiv este că el acționează, de aceea cel mai mizerabil drept pozitiv este preferabil celui mai ideal drept natural, tot așa cum un infirm vede, aude și se mișcă mai bine decât cea mai perfectă statuie, de exemplu, a lui David de Michelangelo.

Teoria pură a dreptului inițiată de Hans Kelsen este la origine tot o doctrină pozitivistă a dreptului. Scopul ei, așa cum a explicat însăși autorul, este de a ridica jurisprudența la rangul științei prin cunoașterea normelor de drept cu obiectivitate și exactitate [2, p. 5]. De aici s-a inspirat și prefigurat ceea ce este cunoscută ca teoria formalistă a interpretării, la fundamentul căreia au pus ideea despre interpretare ca un act de cunoaștere. Pentru Kelsen obiectul științei juridice îl reprezintă normele. El asimila actul interpretativ cu un proces intelectual ce acompaniază în mod necesar procesul de aplicare a dreptului în progresia sa de la grad superior la grad inferior pentru a stabili sensul normei ce trebuie aplicată. Etapa de determinare este o etapă de cunoaștere, determinarea cadrului în care se găsește dreptul de interpretat și apoi recunoașterea posibilităților existente în acest cadru. Kelsen afirma, că pentru a fi considerat ca știință dreptul trebuie să se concentreze pe forma dreptului care este norma, iar celelalte aspecte de conținut, cum ar fi aspirația spre justiție, sentimentele morale, politice nu țin de știință, ci de opinie, de aceea juristul-savant trebuie să facă abstracție de datele non-juridice, astfel încât să construiască o știință juridică după modelul științelor naturii.

Un autor a afirmat cu privire la acest tip de raționament: „Epistemic, acest tip de raţionament – în care stările de agregare sunt considerate rezultatul unui proces raţional şi nu au determinante extra-sistemice (imperative morale, logică a economicului etc.) fac ca observatorul ştiinţific al fenomenului să nu aibă de luptat cu propriile sale convingeri (morale, politice, umane), ci să păstreze distanţarea necesară faţă de obiectul de studiu, distanţare necesară pentru exprimarea unei concluzii de tip ştiinţific” [3, p.].

Dacă interpretarea se face în cadrul procesului judiciar, atunci ea se referă la silogism, modul deductiv ce permite judecătorului de a degaja unicul sens al unui act. Etapa de selecție este un act de voință pentru a opta pentru o semnificație dintre cele posibile relevate de interpretare pe baza cunoașterii și emană de la puterea discreționară a organului de aplicare. Desigur întrebarea care apare în primul rând este: o astfel de interpretare este oare liberă, în sensul absenței unor constrângeri asupra interpretatorului?

Interpretarea științifică este doar un act de cunoaștere a posibililor soluții, dar alegerea aparține organului de aplicare [4, p. 77]. Kelsen considera interpretarea autentică ca fiind interpretarea unor enunțuri textuale realizată de organele abilitate cu această atribuție.

Contrar lui Kelsen, autorii realiști nu consideră interpretarea ca un act de cunoaștere, ci ca unul de voință. Nu are ca obiect normele, ci enunțurile sau acțiunile. Cine are acea putere, are o putere specifică, consideră Michel Troper. Diferența dintre cele două abordări – realistă și nerealistă, conform lui Troper, ar fi că într-un caz (al teoriei realiste) a interpreta este a determina semnificația unui text și aceasta este o activitate de voință, pe când în cazul teoriilor nerealiste a interpreta înseamnă a indica semnificația, adică este un act de cunoaștere [5].

Aceste 2 teorii se bazează pe presupuneri ontologice și epistemologice. Presupuneri ontologice: ceea ce există, sensul poate fi descris. Dar dacă nu există, nu e posibil de descris, ci doar este posibil de a determina. Presupuneri epistemologice: orice teorie se încadrează într-un sistem intelectual, căruia i se poate atribui o funcție. Poate fi considerat sistemul intelectual ca un discurs practic, acel al judecătorului și a defini interpretarea ca fiind livrarea celor mai bune servicii în prestarea activității judiciare. Dar este posibil de gândit un sistem intelectual ca un sistem științific și în acest caz trebuie de găsit o teorie care va satisface condițiile de adevăr ale acesteia.

În Franța școala exegezei care a presupus completitudinea Codului civil, a conceput interpretarea ca un

act de cunoaștere, adică a presupus că textul este purtător de sens. Sensul, credeau exegeții, poate apărea la o lectură simplă sau în rezultatul depunerii unor eforturi (mai mari sau mai mici) de interpretare atunci când sensul este obscur. Pentru interpretare era necesară găsirea intenției legiuitorului, aplicând metode de interpretare, apelând la lucrările preparatorii ale organului care a adoptat legea. Rolul celui ce interpreta era considerat neutru, căci el nu crea nimic, totul era în lege și trebuia doar descoperit.

Școala realistă franceză a considerat că un text nu este nici odată absolut clar și o parte a nedeterminării decurge în mod necesar din considerațiile semantice și pragmatice. Teoria realistă are multe variante. O variantă ia în vedere comportamentul judecătorilor, deci, un element psihosocial. Altă variantă se bazează pe modul de raționare efectivă al juriștilor, încercând să înțeleagă constrângerile care apasă actorii - și „a contrario" marja de apreciere de care dispun - și constrângerile pe care le produc. Această a doua variantă, consideră Michel Troper, a fost agreată de Kelsen în a doua ediție a Teoriei pure a dreptului. Ea se reduce la 3 enunțuri:

1. Interpretarea este o funcție a voinței și nu a cunoașterii;
2. Ea are ca obiect enunțurile sau faptele;
3. Ea conferă celui ce o realizează o putere specifică.

Michel Troper numește trei serii de argumente care demonstrează că interpretarea este un act de voință:

1. Interpretarea *contra legem* nu există;
2. Nu este sens de descoperit, căci nu există intenția autorului;
3. Nu există un sens obiectiv, independent de intenții.

Cei care au considerat interpretarea ca un act de cunoaștere, au socotit că este vorba despre descoperirea sensului adevărat, a sensului obiectiv al unui text normativ. Adică interpretul afirmă că textul A are sensul B. Această propoziție este una descriptivă și de aceea susceptibilă de a fi adevărată ori falsă. Dacă continuăm să afirmăm că interpretarea este act de cunoaștere, trebuie să găsim ontologia care permite verificarea de tip științific.

Teoria realistă prezentată de Michel Troper ca fiind o variantă a pozitivismului juridic, se forțează să construiască o știință a dreptului pe un model derivat din științele empirice. Pozitivismul juridic se poate prezenta sub 2 forme: unele teorii ce țin de curentul normativist au ca obiect normele, „ce trebuie să fie" (Sollen) și ca scop au descrierea acestui „trebuie să fie" cu metode specifice diferite de cele ale științelor naturii. Alte teorii pozitiviste au un obiect veritabil empiric și înțeleg normele ca și comportamente umane sau expresii lingvistice.

Conform concepției sceptice a teoriei realiste, interpretarea este considerată un act de voință din rațiuni care țin de caracterul determinat sau nedeterminat al textului normativ. Textul normativ nedeterminat ne constrânge în a opta pentru o anumită semnificație, or, nimeni nu poate obliga persoana, organul ce interpretează să aleagă o anumită semnificație în detrimentul alteia. De aceea pretinsele metode de interpretare servesc doar pentru a justifica opțiunea în favoarea unei anumite semnificații, dar nu pot determina în avans opțiunea. Autorul Otto Pfersmann le-a reproșat realiștilor că ei au privat interpretarea doctrinală, în general, știința juridică, de orice fundament al virtuții de cunoaștere [6].

Realiștii francezi resping 2 teze relevante pentru domeniul dreptului:

1. Este posibil de a identifica un cadru al semnificațiilor pentru fiecare enunț juridic;
2. Buna credință a celor ce interpretează.

Referitor la conținut, teoria realistă militează pentru faptul că textul (nenumindu-l normă juridică) nu este relevat până nu este interpretat și astfel se determină semnificația lui. Ține sau nu ține judecătorul cont de realitățile extrajuridice atunci când interpretează? Chiar dacă judecătorul se referă la realități materiale, definiții, aprecieri științifice, el construiește o realitate, deci, nu știința, nu experții, ci anume judecătorul construiește realitatea. Michel Troper aduce exemplul căutării paternității. Dacă un legiuitor sau judecător decide că prin simpla cerere a persoanei prezumate ca tată se face un test ADN sau, din contra, legiuitorul sau judecătorul decide că testul ADN se face doar în unele cazuri limită pentru a nu perturba liniștea familiilor, ambele decizii ar putea fi numite realiste. Numai că prima se bazează pe realitatea biologică, iar a doua – pe cea socială și psihologică. Dar judecătorul are niște constrângeri ce provin din sistemul politico-juridic și trebuie să adopte o strategie în exercitarea puterii sale. Printre judecători vor fi cei care merg pe linia

consolidării puterii lor, dar vor fi și alții care vor fi moderați, cu toate acestea în ambele cazuri pot fi găsite constrângerile care apasă pe unii sau pe ceilalți, de natură să măsoare eficacitatea și mijloacele ce implică această alegere. Problema constrângerilor ce apasă atât asupra legiuitorului, cât și asupra interpretatorului s-a pus pe plan procedural și substanțial.

În plan procedural s-a pus problema unor limite impuse legiuitorului și celui ce interpretează, astfel încât autorul Lon Fuller, sprijinindu-se pe povestea regelui Rex, pe care el însuși a creat-o, a formulat opt reguli ale principiului determinării juridice în cadrul concepției sale despre un drept natural procedural. Povestea regelui Rex îl caracteriza la început pe Rex ca un rege cu suflet bun care dorea să creeze un sistem de drept menit să-i guverneze pe supușii săi, dar în procesul de realizare a acestei dorințe a săvârșit opt greșeli care l-au distrus. Din greșelile acestuia Fuller a dedus opt reguli ce trebuie să le respecte orice legiuitor și organ împuternicit cu competența de a interpreta dreptul:

1. Normele juridice trebuie să fie generale;
2. Să fie aduse la cunoștința destinatarilor;
3. Să nu fie retroactive (cu excepția unor cazuri aparte);
4. Să fie formulate clar pentru a fi înțelese de adresat;
5. Să nu se contrazică între ele;
6. Să fie realmente posibil de îndeplinit (să nu prescrie ceva imposibil);
7. Să fie stabile (adică să nu fie prea des și nejustificat modificate);
8. Să fie aplicate, adică practica de aplicare a dreptului să fie conformă normelor juridice.

Aceste condiții reprezintă, după Fuller, moralitatea internă a dreptului, care face posibilă însăși existența dreptului ca drept și reclamă obligația morală a cetățenilor de a-l respecta. Autorul Ronald Dworkin i-a reproșat lui Fuller, arătând că un dictator poate respecta aceste reguli și tot odată să terorizeze poporul său [7, p. 285].

Deci, problema se pune în termenii conținutului actului normativ. În aceste condiții constrângerile sunt în special la nivel constituțional.

Între aceste două concepții și-a făcut loc a treia: cea care recunoaște interpretarea în primul rând ca act de cunoaștere, urmat în unele cazuri de ipostaza actului de voință, dar nu în fiecare caz. În cazul interpretării doctrinale interpretarea se oprește la prima etapă, fiind un act de cunoaștere a tuturor variantelor, semnificațiilor textului. În ceea ce privește cea de-a doua ipostază a interpretării ea se oprește în cazul interpretării doctrinale, dar își continuă ascensiunea în cazul organelor abilitate cu atribuția de interpretare.

Un Președinte al Consiliului Constituțional francez, Pierre Mazeaud, arăta că judecătorul constituțional are constrângerile sale de ordin extrajuridic și a adus exemplul creării de către Consiliul Constituțional a noțiunii de obiective cu valoare constituțională care sunt identificate ca scopuri asumate de legiuitor pentru a face efective drepturile și principiile cu valoare constituțională, în acest caz este vorba despre constrângeri economice, politice. În cazul Consiliului Constituțional, el poate interpreta în sensul devierii de la anumite reguli în numele unei realități politice sau în rezultatul afirmării unui principiu superior – cel al democrației reprezentative [8]. Putem adăuga principiul suprem – al statului de drept.

Constrângerile pot fi de ordin normativ, care rezultă din necesitatea respectării ierarhiei normelor juridice. Interpretul nu este absolut liber căci este ținut să aibă în vedere că pentru a justifica o decizie trebuie să invoce o normă superioară care se impune în cazul dat. În acest caz responsabilitatea interpretului se diminuează, căci face trimitere la o autoritate superioară lui pentru a justifica decizia [9, p. 201-218].

Tehnica de interpretare sub rezervă și anume deciziile interpretative directoare adoptate de Consiliul Constituțional francez confirmă creșterea rolului Consiliului. Aceste decizii se adresează autorităților care aplică legea, oferindu-li-se o regulă în baza unui principiu director. Interpretarea directoare a fost comparată cu busola: ea indică nordul, dar nu oferă un itinerar pentru a ajunge acolo [10, p. 280].

După cum a calificat E. Picard dacă toate obligațiile juridice sunt transformate în constrângeri, atunci se consolidează forța represivă a dreptului și aceasta nu aduce nimic constructiv domeniului juridic, nici cunoașterii științifice a acestuia, pentru că subordonează dreptul totdeauna și prioritar faptului, iar aceasta, la rândul său, distruge dreptul [10]. Deci, echilibrul și măsura, instrumente specifice aplicării dreptului, sunt de preferat.

Două studii de caz (Ucraina și Moldova) ne demonstrează clar dacă deciziile judecătorești, deci, cele cu putere obligatorie sunt acte de voință sau doar de cunoaștere.

Cazul Ucrainei

Decizia Curții Supreme a Ucrainei din 3 decembrie 2004 prin care s-a constatat că nu este posibil a stabili voința electoratului care a fost exprimată în alegerile Președintelui Ucrainei, căci Comisia Electorală Centrală a Ucrainei a depistat șase încălcări ale Legii referitor la CEC și opt încălcări referitor la alegerea Președintelui Ucrainei. În legătură cu aceste constatări, Curtea Supremă a decis realizarea unui nou tur de scrutin, când persoana de încredere a candidatului Victor Iușcenko s-a adresat la Curtea Supremă. Această decizie a fost motivată de Curtea Supremă, că, dat fiind faptul că Comisia Electorală Centrală a Ucrainei a încălcat 6 articole ale legii despre Comisia Electorală Centrală și 8 articole ale legii cu privire la alegerea Președintelui Ucrainei, nu poate fi aflată adevărata voință a electoratului. În rezultat, Curtea Supremă a decis că deși legea nu prevede al 3-lea tur de alegeri Curtea, luând în considerație că legea nu conține suficiente măsuri pentru restabilirea dreptului candidatului și că încălcările sistemice nu au permis aflarea adevăratei voințe a electoratului, a găsit singură un mod de a restabili dreptul încălcat pe baza principiului supremației dreptului și a stabilit al treilea tur de scrutin pe 26 decembrie 2004 . Într-adevăr votarea a arătat o prevalență masivă în folosul candidatului V. Iușcenko – cu 8 %. Autorul ucrainean A. Stovba a calificat această decizie ca fiind una conformă dreptului, deși emisă în afara cadrului legal [11].

Cazul doi: Republica Moldova

Hotărârea instanței de fond din 12 iunie 2018 menținută în apel (19 iunie) și recurs despre anularea alegerilor din Chișinău, a alegerilor la funcția de primar general al municipiului Chișinău.

O interpretare defectuoasă, ca act de cunoaștere eșuat, căci s-a acordat semnificația de agitație electorală îndemnului candidaților de a ieși la vot. S-au încălcat și regulile logice de derivare: din premise contradictorii (se cunoaște încă de pe timpurile lui Corax și Tisias) nu pot rezulta concluzii adevărate, formal: poate rezulta orice concluzie; substanțial: nu rezultă nici una. Argumentele contradictorii ale instanței care au avut calitatea de premise sunt:

1. Alegătorii nu au putere de judecată, căci la un îndemn ei fac ceea ce li s-a spus;
2. Alegătorii au putere de judecată, căci au ieșit la vot și au votat ori cu un candidat, ori cu altul, adică au avut putere de judecată.

Această interpretare defectuoasă a fost pusă la baza deciziei de invalidare a alegerilor pentru funcția de primar general [12]. Trebuie amintit că în hotărârea nr 34 din 13 decembrie 2016 Curtea Constituțională a Republicii Moldova a stabilit că valabilitatea alegerilor depinde de amploarea și dimensiunea neregularităților constatate și anularea alegerilor poate să intervină doar în cazul în care votarea, stabilirea rezultatelor votării au avut loc prin fraudă, dar nu orice fraudă este echivalentă cu fraudarea alegerilor, ci doar frauda care este de natură să influențeze rezultatele alegerilor. Aici mai adăugăm că în iunie 2018 instanța nu a fost sesizată cu o cerere de anulare a alegerilor, pentru că autoritățile împuternicite cu organizarea și monitorizarea alegerilor, observatorii străini și locali au constatat că alegerile au decurs în temei în conformitate cu standardele legale.

Deci, în cazul Ucrainei – judecătorii au exprimat o voință în conformitate cu principiul statului de drept, iar în cazul Moldovei interpretarea a fost și ca un act de cunoaștere eronată, și ca un act de voință contrară principiului statului de drept.

Din compararea studiului de caz, de fapt - de cazuri, rezultă că interpretarea este în primul rând un act de cunoaștere, dar pentru a deveni obligatorie, adică de a produce efecte juridice, este necesară voința organului care aplică și interpretează legea și aici judecătorul de bună credință, profesionist și cu bun simț este responsabil pentru decizia sa, în special, atunci când ea devine definitivă și irevocabilă. Deci, judecătorii, pe lângă faptul că trebuie să fie buni profesioniști, urmează să fie responsabili și să aplice cu bună credință normele juridice, fideli jurământului impus profesiei. Într-un stat ce pretinde a fi unul de drept judecătorul trebuie să interpreteze textele normativ-juridice având în vizor principiile supremației Constituției, a democrației, a respectului demnității umane.

Referinţe:

1. GEORGIO del VECCHIO. *Lecţii de filozofie juridică*. Editura Europa Nova, [f.a.].
2. *Teoria pură a dreptului*. București: Humanitas, 2000, p.5.
3. Petre DAN, A. *Teoria realistă și puterile medii*. În: *Annals of the University of Bucarest. Political Sciences series*, nr. 4, 2002, p. 69.
4. DEBARD, M., TROPER, M. *Mirroir de Hans Kelsen*. Lyon 3, 2014. Disponibil: https://edpl.univ-lyon3.fr/medias/fichier/m-debard-n24_1478268209921-pdf
5. TROPER, M. *Une théorie réaliste de l'interprétation.* In: *Opiniao juridica*.
6. PFERSMANN, O. *Contre le néoréalisme. Pour un debat sur l'interprétation*. In: *Revue francais de droit constitutionnel,* nr.50, 2002.
7. MAZEAUD, P. *La place des considérations extra-juridiques dans l'exercice du contrôle de constitutionnalité*. [Accesat 12.03.2022]. Disponibil: https://www.conseil-constitutionnel.fr/sites/default/files/as/root/bank_mm/pdf/Conseil/20051001erevan.pdf
8. PAOUR, R. *Les contraintes juridiques de la hiérarchie des normes*. In: *The Legal Constraints of the Hierarchy of Norms,* p. 201–218. Disponibil: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=fr&user=mtS3Ua0AAAAJ&citation_for_view=mtS3Ua0AAAAJ:9yKSN-GCB0IChttps://doi.org/10.4000/revus.2755
9. THERRY di MANNO. *Le juge constitutionnel et la technique des decisions interpretatives en France et en Italie.* Paris: Economica, 1997.
10. PICARD, E. *Contre la théorie réaliste de l'interprétation juridique.* Disponibil: https://www.senat.fr/colloques/office_du_juge/office_du_juge5.html.
11. СТОВБА, А. В. *Феномен права как фундаментально-онтологическая основа правосудия.* Disponibil: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/13639/17-Stovba.pdf?sequence=1
12. ARAMĂ, E. *Interpretarea juridică: de la elemente juridice, politice la bun simț.* În: *Statul, securitatea și drepturile omului în condițiile societății informaționale.* Conferință internațională științifico-practică, 13-14 decembrie 2018, Artpoligraf, 2019, p. 45.

Date despre autori:

Elena ARAMĂ, doctor habilitat în drept, profesor universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0002-6406-3743
E-mail: aramaelena@gmail.com

Valentina COPTILEȚ, doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea „Constantin Stere”.
ORCID: 0000-0002-2246-4370
E-mail: coptivali@gmail.com

Prezentat la 08.02.2024